രാമചന്ദ്രരഘും വിദ്വത് ശ്ലോക വ്യാഖ്യ

വേദാനന്ദഗ്രന്ഥമാല

శ్రీ
నివాసపరబ్రహ్మణేనమః.

శ్రీమద్రామాయణాన్తర్గత

రామం దశరథం విద్ధీతిశ్లోకవ్యాఖ్యా

తిరుపతి శ్రీవేంకటేశవిద్యాశాలాయాం ప్రధానోపా
ధ్యాయై స్తర్క-వేదాన్తాధ్యాపకై శ్చతుస్తంత్రవిద్భిః
కవితాసార్వభౌమై రుభయవేదాంతదేశికై
శ్రీమద్భిః కపిస్థలం దేశికాచార్యచరణై
రనుగృహీతా.

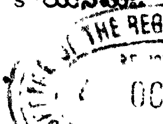
శ్రీవైఖానసదివ్యాగమసిద్ధాంత తత్వవిద్భిః
శ్రీ- ఉ- వే- తి బిరుదాంకితైః
తెనాలితాలూకా యడ్లపల్లిగ్రామవాసిభి
శ్రీమద్భిర్దీవి శేష భట్టాచార్యైః
బెజవాడ వాణీముద్రాక్షరశాలాయాం
ముద్రాప్య ప్రకటీకృతాసతి.
విజయతేతరాం.

బెజవాడ వాణీ ముద్రాక్షరశాలయందు
వి. శే. స్వామిచే ముద్రింపబడియె.
1915.

శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రీవిఖనసమహాదేశికాయనమః.
శ్రీనిగమాన్తమహాదేశికాయనమః.

భూమికా.

శ్రీశేషశైలనిలయోజ్జభవాదిదేవ [illegible]
తాంఘ్రి సరోజపీఠః, లక్ష్మీపతి ర్నటతుమామకచిత్తరంగే
కేయూరహారమణిభాసుర మంజువేషః.

ఆర్యమిశ్రాః.

అవగతమేత దఖిలైరపి। యదతిక్రాంత భగవచ్ఛాసనతయా తద్విమనాయిత ఫలభూతాయాం "అనాదిస్సంసారః పురుష ముపరుద్ధే గళతిచ ఇత్యనాద్యవిద్యాయాం పరిభ్రమతాం జీవానాం- మిథఃకలహ కల్పనావిషమవృత్తి లీలాదయా పరిగ్రహణ కౌతుక ప్రథితపారవశ్యః ప్రభుః॥ ఇతి సంసారయల్లీలామప్య నాదృత్యోత్తారయస్తిందయా మన్తరేణ నకోప్యస్తి భగవదాభి ముఖ్యైకహేతుః। యా- కృపణజన కల్పలతికాం కృతాపరాధస్య నిష్క్రియామాద్యాం వృషగిరి నాథదయేత్వాం విదంతి సంసారతారిణీం విబుధాః॥ ఇత్యుక్త రీత్యా దుర్గతకాంక్షిత ఫలప్రదా మహాపరాధానామపి ప్రథ

మః ప్రశమనహేతుః, సంసారోత్తారణ శీలేతిచజో ఘుష్యతే ।
తాదృగ్దయాపిరక్షణే కించిత్సుకృతవ్యాజమపేక్ష్య,, శమయసి
తమఃప్రజానాం శాస్త్రమయేన స్థిరప్రదీపేన॥ ఇతి సుకృతకర్మ
కరణ తత్తద్ఫలబోధక శ్రీశాస్త్రముపదిదేశ। తన్మధ్యే - యద్యపి
తాదృగ్దయామూలకా నిరతిశయ నిశ్శ్రేయసాధన ఫలకాః-,,
బ్రహ్మవిదాప్నోతిపరం- నిరంజనః పరమం సామ్యముపైతి వి
ద్వాన్ ॥ ఇత్యాదికా బహవో వేదా విద్యన్తే - తథాపి తే
షాం ప్రభుసమ్మితత్వాత్ - ఏతదనుశాసనం ఆహారహస్సంధా
ముపాసీతేత్యాదికా శ్శాసనపరా ఏవదరీదృశ్యన్తే । యథా,
యదా ప్రభుసన్నిధౌ శాసభీరవః ప్రౌఢానకించిత్కర్తుం
వక్తుమపీశితారోభవంతి । తదాప్రియ సుహృద స్తేషాంభియ
మపనీయత మేవార్థముపదిశంతి । తద్వచ్ఛ్రుతిశాసనసర్ణి సం
చరణ సాధ్వసానాం పురాణాదయ స్తమేవామ్నాతార్థ మ
నూద్యహిత ముపదిశంతి । తథాపి స్వచ్ఛందవృత్తిష్వ పథ
చారిషు తేష్వనుసరణ విరహాద్ధితైషిణామపి తేషాం సుహృ
దాం వచనం జాతుభిద్యేత । తదాహితైషిణీస్వకాంతాఽను
గతాతం రతి లంపటం స్వలీలాచేష్టాదిభి శ్చాటూక్తిభిశ్చసం
తోష్య తత్సుహృద్వచన మేవావబోధయతి । తదర్థమను
ష్ఠాపయతిచ । తద్వత్కావ్యేతి హాసాదయోపి తత్తత్కథాను
గుణ్యేన తత్తత్ప్రీతిమాపాద్య రామాదివద్వర్తితవ్యం నతు రా
వణాది వదితి నీతిమవగమయ్య తథాప్రవర్తయంతే । అత ఇ
తిహాసాదయః పూర్వరాజర్షికథాభి స్సమ్యక్ప్రీతి మాపా
ద్య,, మూర్ఖంఛన్దానురోధేనే తినియమేనా నధికారిణ మపి
తమను సరన్త ఏవ తత్తద్రాజర్షి సచ్చరిత శతకథనను త్తచిత్త

కలుషం సత్పథానువర్తినం రచయన్తి । అతశ్శ్రుత్యాద్యపే
క్షయాఽల్పాధికారిణం సత్సరణివర్తినం కర్తుమలమితిహాసా
దయఏవ । అత ఏవాత్ర ప్రశంసిత మాచార్యపాదైః । వేదో
ప బృంహణ కుతూహలినానిబద్ధం విశ్వంభరా శ్రుతిభవేన
మహర్షిణాయత్ । వ్యాసేన యచ్చ మధుసూదనపాదరక్షే
ద్వేచక్షుషీత్వదనుభావ మవేక్షితుంనః ॥ ఇతి భగవద్యథావస్థి
త గుణ మహిమజ్ఞాన విధురాణామస్మాకం, విపులహృదయై
ర్వాల్మీక్యాదిభిరేనావసే యస్య శ్రుత్యాదేరపేక్షయా తదను
గృహీత రామాయణాదయ ఏవ భగవన్మహిమావగతౌచక్షు
ర్భూతా ఇతి॥ కించ తత్రాపి,, సారం తదర్థముపబృంహయి
తుం ప్రణీతం రామాయణం తవమహిమ్ని యతః ప్రమాణం,,
ఇతి భారతాది వచ్ఛ్రీమద్రామాయణస్య వేదోపబృంహి
ణీ భూతేతి హాసత్వ మితిచ కించ ,, వేదః ప్రాచేతసా
దాసీ త్సాక్షా ద్రామాయణాత్మనా । ఇతి వేదాభిన్న
త్వం॥ త్వంతు శ్రుతయ స్తతోఽపి మహితం జాగర్తి
తత్పాదుకా తత్తాదృక్ప్రథనాయతావక గుణగ్రామాయ రా
మాయణం ॥ ఇతి నిరవధిక నిఖిల నిరవద్య భగవత్పాదుకా
గుణవర్ణన ప్రస్తావే శ్రుతేరపి ప్రాశస్త్యంచ,, యస్యాసీదర
విందసంభవ వధూ మంజీరశింజారవ స్పర్ధాదుర్ధరపాదబద్ధఫ
ణితి ర్వాల్మీకి జన్మాకవిః॥ ఇతి ప్రసిద్ధమహాకవి కర్తృకత్వాదు
త్తమకావ్యత్వ మితిచ శ్రీమదాచార్య పాదై రేవప్రత్యపాది॥
కించ కావ్యస్యాత్మా సఏవార్థ స్తథాచాదికవేః పురా । క్రౌం
చద్వంద్వ వియోగోత్థశ్శోకశ్లోకత్వమాగతః॥ ఇత్యుక్తప్రశస్త
రసధ్వన్యాది మత్తయాఽలంకారిక సమయ సిద్ధోత్తమకావ్య

లక్షణ లక్షితత్వం ॥ అత ఏవ శ్రీపరాశర భట్టపాదాః ॥ అనాఘ్రాతావద్యం బహుగుణపరీణాహి మనసోదుహానం సౌహార్దం పరిచితమివాథాపి గహనం । పదానాం సౌభ్రాత్రాదనిమిషని షేవ్యం శ్రవణయో స్త్వమేవ శ్రీర్మహ్యం బహుముఖయ వాణీవిలసితం । ఇతి రసధ్వన్యాదిమతా మేవ్యో త్తమ కావ్యత్వ మిత్యభాణిషుః । కించాన్యేతరకావ్యవన్న కేవలరసానందమాత్రఫలప్రదత్వం। కిన్తు.,, అపి కథమసావిక్ష్వాకూణాం కులే గరుడధ్వజః । ఇతి పరబ్రహ్మభూత రఘువర నిత్యనిరవద్య నిరతిశయా జ్వల్యాద్యనంత కళ్యాణగుణానుభవజనిత బ్రహ్మానందపర్య న్త ఫలప్రదత్వంచ ధ్రియతే । కించేతరకావ్యవన్న కథామాత్రావబోధకత్వం । అపితు తత్తత్కథానుగుణ్యేన సకలశాస్త్రసారగమకత్వంచవహతి । మహప్రాజ్ఞ స్తువాల్మీకి స్తం తత్కథాను గుణ్యేన ప్రపత్తిశాస్త్ర ధర్మశాస్త్రాగమ శాస్త్రాదికం కృత్స్నమపి శాస్త్రజాలం స్వగ్రంథే వినియుజ్యాస్మాకం మహదుపచకార , లోకే ప్రథమం మహదశర్మాను భూయ పశ్చాదున్నత పదమారూఢా నామేవహీతరదుఃఖాభివ్యక్తిర్భవతి తద్వద్వాల్మీకిరపి ప్రథమం మహత్కష్టమనుభుజ్య పశ్చాత్ । యేజన్మకోటి భిరుపార్జిత శుద్ధధర్మా స్తేషాం భవచ్చరణ భక్తిరతీవభోగ్యా । త్వజ్జీవితైస్త్రి దశనాయకదుర్లభైస్తైరాత్మాన మప్యకథ యస్స్వయ మాత్మవంతం॥ ఇతి సుకృత పరిపాకవ శాద్భగవచ్చ రణారూఢ భక్తిరస్మ దనుగ్రహ బుద్ధ్యైతావన్మహా గ్రంథరత్న న్నిర్మా యాదీదృశత్ ॥ కించ." దత్తాః ప్రజాజనకవ త్తవదేశికేంద్రైః పత్యాభినంద్య భవతాపరిణీయమానాః । మధ్యేసతామ్మహిత భోగవిశేషసి

ధై్య మాంగళ్యసూత్రమివ బిభ్రతి కైంకరత్వం ॥ కుర్యాల్లక్ష్మీశ
కైంకర్యం పతికైంకర్యపద్ధతిం । ఇత్యుక్తవిధయా స్వయం సతీ
వత్సర తంత్రస్సన్ దివ్యదంపతీ కైంకర్యరసమనుభూయాస్మా
కం సంసృతిజలధితరణే భగవత్కైంకర్యపద్ధతి రేకైవగరీయసీ
తి స్వగ్రంథే లక్ష్మణం ప్రతిసుమిత్రావాక్య మనుసృత్యోపది
శతి । రామం దశరథం విద్ధీతి । అత్ర సుమిత్రాసుతస్యన కేవల
మ్మాతృవదుపదిశతి । మాతాహిపుత్రస్య తాత్కాలిక సౌఖ్య
కాంక్షిణీ । అపితు, ఆచార్యశ్రేష్ఠో గురూణామ్మాతేత్యాచా
ర్యవత్పర సౌఖ్యకాంక్షిణ్యుపదిశతి । ఏవం సతి అర్థజ్ఞానమ న్త
రావాక్యే గౌరవాజననాత్, మహామతేర్మహాకవిపద భూషిత
స్య వల్మీకిసంభవస్య హృదయమతి దురవగాహతయైతదితిన
నిర్ణేతు మీశితారో భవంతి బహవ ఇతిబహుభిర్బహుధావ్యా
ఖ్యాతం । తత్రబహుషు వ్యాఖ్యాతార్థేషు పరస్పరసంగతి
విరహాత్ తత్తదర్థజ్ఞాన విధురాణామ్మనశ్శోచనీయతా మాక
లయ్య మహాప్రాజ్ఞస్య మహాకవేర్వచనస్యార్థగ్రహణ జడే
ష్వపిమానామానాదరతా భూదిత్యాలోచ్య తత్రభవంతో
దేశికాచార్యాస్తత్ర ప్రథమతః ॥ కుర్యాల్లక్ష్మీశ కైంకర్యం
పతికైంకర్యపద్ధతిం । మాంగల్యసూత్ర వస్త్రాదీన్సంరక్షతి య
థావధూః । ఇతి శాస్త్రమనుసృత్య భగవత్కైంకర్యరతి
కాంక్షిణా ముముక్షూణా మత్యన్తోపకారక మేతచ్ఛ్లోకర
త్నం వ్యాచఖ్యుః । యద్యప్యేతచ్ఛ్లోకరత్నస్య తన్నిశ్లోక్యాది
వ్యాఖ్యానేషు క్వచిదర్థభేదా దృశ్యంతే । తథాఽపి తత్ర
పరస్పరసంగత్య భావాదిదాసీం వాల్మీకియథావస్థిత హృద
యాభివ్యంజకం ప్రత్యర్థసంగతిజనకం దశవిధార్థయోజనిక

మతి విపులం వ్యాఖ్యానరత్నమిదం సహృదయహృదయరంజ
కం సదనైవం విధకరణదక్షాణామపి తత్తద్వ్యాఖ్యాకరణవైఖరీ
మాకలయతీత్యహో సంఖ్యావదగ్రేసరతాం త్రయ్యంత వి
ద్యావిమలీకృత హృదయగణానాఽహాం ప్రథమికాభాజాం కవి
స్త్రలం దేశికాచార్య స్వామినాం సూక్తీనాం కోయమతిలోక
మ్మహిమాతిశయ ఇతి సర్వ్వేవిదాం కుర్వంతు - శ్రీమతామా
చార్య పాదానాం చరిత్రాదికం తత్కృతగ్రంథరత్న నామా
నిచ తదాచార్యచరణై రేవానుగృహీతే సత్యవిభూతివిభవా
ఖ్యగ్రంథ ఏతదనుపదమేవ ముద్రాపయిష్యమాణే ప్రకాశి
ష్యతే - తదతివిశంకటతయాఽత్ర ననివేశయామః॥

ఇతి బుధవిధేయః శ్రీవైఖానస దివ్యాగమ వి
మలీకృత మనాః ముక్తిపుర్యగ్రహార
వాస్తవ్యః నల్లూరి వెంకట
ప్పళాచార్యః.

శ్రీనివాసపరబ్రహ్మణేనమః.
శ్రీనిగమాన్త దేశికాయ నమః.

శ్రీః.

పితృవచనపరిపాలనాయ దండకావనంప్రతిప్రస్థితే రామభద్రే తదనుయాత్రాయాం కృతోద్యమేచ లక్ష్మణె ప్రస్థానసమయే స్వమాతరం ప్రణమతి తన్మాతా సుమిత్రా బుద్ధేశ్చంచలతామాకలయ్య తథావిధేపి తస్మిన్ రామోఽయం రాజ్యాద్భ్రంశితస్తాతేన కిమనేన నిశ్శ్రీకేణేతి కదాచిద్రామముపేక్ష్యేత ఇత్యతి శంకమానాపుత్రస్య హితమనుశాస్తి "రామందశరథంవిద్ధిత్యాదినా"

* రామం దశరథంవిద్ధి మాంవిద్ధి జనకాత్మజాం అయోధ్యామటవీం విద్ధి గచ్ఛ తాతయథాసుఖం॥ రామం దశరథంవిద్ధి - రామో దశరథస్థానాద్భ్రంశితః - భరతస్తత్స్థానేఽభిషేక్ష్యత ఇతి మామంస్థాః - రామందశరథం తద్వత్కోసల జనపదేశ్వరం విద్ధీత్యర్థః - అయంభావః "రామస్యచతుర్దశ వర్షాణి వనవాసం భరతస్య రాజ్యంచవృత వత్యాః కైకేయ్యాఅయం ఖల్వభిప్రా

యః - రామేనగరస్థే రామగుణానురక్తాః ప్రకృతయోరాజ్యేఽభిషిక్తస్యాపి భరతస్యనవశ్యా భవిష్యంతి - చతుర్దశవర్షాణి వనంప్రస్థాపితేతుతస్మిన్" "దృశ్యమానే భవేత్ప్రీతి సౌహృదం నాస్త్యదర్శనే" ఇతిన్యాయెన చిరనివాసేనరామేక్షీణ స్నేహాః ప్రకృతయఃక్రమేణ భరతస్యవశంవదా భవిష్యంతి। తతశ్చభరతోహిరాజ్యే రూఢమూలోభవిష్యతి। తతశ్చకదాచిత్ప్రతిని వృత్తోపిరామో రాజ్యంనప్రాప్స్యతీతి అయంకైకేయ్యామనోరథోనసేత్స్యతి। అపితు రామోరాజ్యేఽభిషేక్ష్యతఏవేతి॥ కథమిదం విశ్వసిమ ఇత్యత్రహేతుమభిప్రేత్యాహ * రామమితి" "విపులాంసో మహాబాహుః కంబుగ్రీవో మహాహనుః। మహోరస్కో మహేష్వాసోగూఢజత్రురరిందమః। ఆజానుబాహుస్సుశిరాస్సులలాటస్సువిక్రమ ఇత్యాద్యుక్త సార్వభౌమ లక్షణ లక్షితతయా రమణీయాకృతి మంతమిత్యర్థః॥ యంకోఽస్యఛత్రాకార సమవృత్తశిరస్త్వాదీన్యనేక ఛత్రాధిపత్య సూచకాని రాజలక్షణానిదృశ్యంతే। అతఏవం నిశ్చీయత ఇతిభావః। అస్తుబహూనాఃకాలాత్పశ్చాద్రామస్య రాజ్యప్రాప్తిః। ప్రకృతేరాజాభరతఏవ। అతస్తదనువర్తనమేవ జ్యాయఇతి మన్వానంప్రత్యాహ। * రామందశరథం విద్ధీతి। "సర్వంవాక్యమసతి బాధకే సావధారణమితి" న్యాయేన, రామమేవ దశరథం విద్ధీత్యర్థః। రాజ్యేదశరథస్యాసన్నో రాజారామ ఏవేతిభావః॥ అయమత్ర గూఢోఽభిసంధిః। యద్యపికైకేయ్యా రామస్య రాజ్యాద్వివాసనం, భరతస్యరాజ్యేఽభిషేచనంచవృతం। అంగీకృతం చతన్మహారాజ దశరథేన। తథాపి. నిరతిశయరామ

భక్తి భరితో భరతస్తు. రామభక్త్యా కులధర్మాపేక్షయా, లోకాపవాద భీత్యాచ రాజ్యమనిచ్ఛన్వనవాసినం రామం ప్రసాద్య తత్ప్రసాదలబ్ధే తత్పాదుకే ఏవతత్ప్రతినిధితయా రాజ్యేఽభిషిచ్యమునివ్రతో భూత్వా రత్న రక్షకపేటికాన్యాయేనరాజ్యం రక్షిష్యతి। అతస్తదానీమపి రామరాజ్యమేవేతి। నకేవలం రామస్య లక్షణైరేవం నిశ్చీయతే। అపితు సీతాయా లక్షణ విశేషైరపీత్యాహ. * మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి। భరతపత్నీ మాండవీ రాజమహిషీస్థానేఽభిషేక్ష్యత ఇతి నమన్వీధాః। అపితు యథాహమ్మహిషీపదేఽభిషిక్తా ఏవంజానక్యేవ రాజమహిషీపదేఽభిషేక్ష్యతఇతివిద్ధీత్యర్థః। అత్రహేతుమభిప్రయన్నాహ * జనకాత్మజామితి। రాజపుత్రీత్వాద్రాజమహిషీ లక్షణలక్షితామిత్యర్థః। వక్ష్యతి హిసీతాస్వయమేవ॥ "ఇమానిఖలుపద్మాని పాదయోర్యైః కిలస్త్రియః।అధిరాజ్యేఽభిషిచ్యన్తేన రేన్ద్రైః పతిభిస్సహేతి॥ యతఏవం। తతః * అటవీంతాభ్యామధిష్ఠాస్యమానందండకారణ్యం,అయోధ్యాంవిద్ధి రాజధానీంవిద్ధీత్యర్థః। రాజాధిష్ఠితో హి దేశో రాజధానీతి భావః తతఃకిమిత్యత్రాహ। * గచ్ఛతాత యథాసుఖమితి। తాతేతి సానునయోక్తిః। యథాఽరణ్యే జాగ్రతో స్స్వపతో శ్చానయో స్సుఖంస్యాత్తథాకుర్వన్ననువర్తస్వేత్యర్థః। రామోనిశ్శ్రీకఇత్యుపేక్షాంమాకార్షీరితిభావః॥ ౧॥

యుక్తంరామానువర్తనం కార్యమితి పరంతుయద్యేష రామోవనంవ్రజేత్తర్హి తద్రక్షణమ్మయానుకరం। తేనస

మం సీతాపివనం ప్రస్థా । సాహ్యబలా భీరుశ్చ । వనంచ పరి
ఘాప్రాకారాది రహితం సర్వతోద్వారం । యదికదాచిద్దండ
కారణ్యైరక్షోభిస్సహయుద్ధం ప్రసజేత్ । తదాఽఽవాభ్యామి
యం వారక్షణీయా । రక్షోభిస్సహవా యోద్ధవ్యం । సర్వథా
ప్యభయందుశ్శకం । అతస్తయోరనువర్తనాద్వరమత్రైవా
వస్థానమితి లక్ష్మణః కదాచిన్మన్యేతేత్యతస్తస్యాప్యుత్తరమనే
నైవాహ * రామందశరథంవిద్ధీత్యాది రామందశరథంవిద్ధి రా
మస్సౌందర్యమాత్రసార ఇతిమావేః। అపితు తం దశరథంవిద్ధి।
యథాదశరథ ఏకేనైన రథేన దశస్వపిదిక్షు ప్రతిహతేన స
ర్వాన్ శత్రూన్నిషూదితవాన్ తథా రామోఽపి స్వయమేకా
క్యేవ సుమహదపి శత్రుసైన్యం శరైశ్ఛిన్నం భిన్నందగ్ధం చక
ర్తుం శక్త ఇతిదేవాసురయుద్ధ ప్రసిద్ధభుజబల దశరథతుల్య ప
రాక్రమం విద్ధీత్యర్థః । అస్తురామస్తాదృశః । సీతాత్వబలా
భీరుశ్చ సాకథం రక్షణీయేతి తత్రాహ । * మాంవిద్ధి జనకా
త్మజామితి । జనకాత్మజాం మాంవిద్ధీత్యన్వయః। యథాఽహం
వీరపత్నీ బహ్వీషు యుద్ధయాత్రాసు భర్త్రాసమం ప్రస్థితా మ
హత్యపి సంగ్రామే నిర్భీకా సంకటదశాసు విజయోపాయ ము
ప్యుపదిశంత్యాసం । తథాసీతాఽపి వీరపత్నీ ఘోరేపి సంగరే
నిర్భీకాప్రోత్సాహికాచస్థాస్యతీ తివిద్ధీత్యర్థః । అస్త్విదముభ
యం । వనంత్వనావృతం । కథంతస్యారక్షణం సుకరం । ఇత్య
త్రాహ * అయోధ్యామటవీం విద్ధీతి । అటవీం అయోధ్యాం
విద్ధీత్యన్వయః। సింహాగుప్త వనన్యాయేన రామాధిష్ఠితాటవ్యే
వ పరిఘాప్రాకారాది పరిపృతాఽయోధ్యాతుల్యా భవిష్యతీ

తి విద్ధీత్యర్థః । అతః * గచ్ఛతాతయథాసుఖం । యథాఽత్ర తవ రామం శుశ్రూషమాణస్య న కశ్చిత్క్లేశః । ఏవం తత్రాపి న కశ్చిత్క్లేశో భవిష్యతి । అతో గచ్ఛేత్యర్థః ॥ ౨॥

యదిరామఏవ వనే సీతాం స్వాత్మానంచ రక్షితుం శక్తః తర్హి కిమితి మాం తదనువ్రజనాయ నియోజయసీత్యాక్షిప్తం ప్రత్యాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామం దశరథం విద్ధి । దశరథవత్ స్త్రీపరతన్త్రం విద్ధీత్యర్థః । యథా త్వత్పితా దశరథః కైకేయీపరతన్త్రస్సన్ తయా ప్రేరితస్తన్మనోరథపరిపూరణాయ శ్రీరామప్రవాజనరూపం దురుదర్కం కార్యం కృతవాన్ తథా రామోఽపి సీతాపరతన్త్రస్సన్నరణ్యే సీతయా క్వచిద్దురుదర్కే కార్యే ప్రేరితస్సన్ తత్ప్రీతయే దురుదర్కతామనాలోచ్య తత్కార్యం కరిష్యతీతి విద్ధీతి భావః అస్తు కిం తత ఇత్యత్రాహ * మాం విద్ధి జనకాత్మజామితి । సీతాం మాం విద్ధి । మత్కార్యకరీం విద్ధి । యథాహమిదానీం త్వాం వనాయ గచ్ఛ గచ్ఛేతి ముహుర్ముహుర్నిర్బధ్య ప్రేషయామి । ఏవం సీతాఽపి త్వాన్నిర్బధ్య స్వావాసాదన్యత్ర ప్రేషయిష్యతీతి విద్ధీతి భావః ॥ తతోఽపి కిమిత్యత ఆహ * అయోధ్యామటవీం విద్ధీతి । అటవీం యుష్మదధ్యుషితమరణ్యమయోధ్యాసదృశం విద్ధి । యథేదానీమయోధ్యా రామేణాన్యత్ర నీత సీతా సతీ సీతారహితాఽసీత్ । ఏవం సాఽటవ్యపి కేనచిదన్యత్ర నీత సీతా సతీ సీతారహితా భవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః । యద్యేవం తర్హి కిమర్థమస్మద్గమనం తత్రాహ * గచ్ఛ తాత యథాసుఖమితి తదానీం సీతా

వియుక్తస్య రామస్య యథాసుఖం సీతావియోగజనిత దుఃఖ
నివృత్తిస్స్యాత్ తథాశ్వాసనాయగచ్ఛేత్యర్థః॥ 3॥

హంతైవం రామస్యాత్యన్తమేవ సీతావియోగే సకథం ప్రాణాన్ ధారయిష్యతి । కథంవాతమహం పునరిహాసేష్యామి । తంవినావాఽగతోఽహం కథం కౌసల్యాదీనాం ముఖం ద్రక్ష్యామి । అత స్త్వయో రనువ్రజనాత్ వరమత్రైవావస్థానమితి మన్యమానం లక్ష్మణ మాశ్వాసయన్నాహ *రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామం, దశను, సీతాపహారిణో మూర్ధ్ని సురథః యస్యతం తాదృశం విద్ధీత్యర్థః। అయంభావః। యువయోర సన్నిహితయో ర్దశగ్రీవ స్సీతాన్నేష్యతి । తతశ్చ మహతిసంగరే మాతలినా సమానీత మింద్రరథ మధిరుహ్య రామ స్తస్య దశాపిశిరాంసి శరై ర్నిర్లూనయ రణాంగణపతితేషు దశను తచ్ఛిరస్సు వై రనిర్యాతనాయ రథం చారయిష్యతీతి । అస్తు సీతాపహారిణో గతిరీదృశీ సీతాగతి స్తు కీదృశీ భవిష్యతీత్యత్రాహ *మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి॥ సీతామ్మా మివ భర్తృసంగతాం విద్ధీత్యర్థః । పునర్భర్త్రా సమేష్యతీతిభావః । * అయోధ్యా మటవీంవిద్ధి సముద్రపరిఘతయా ప్రబలరావణాధిష్ఠితత్వేనచ పరై ర్యోధయితు మశక్యా మపి లంకా మటవీవ న్నిర్జనాం భవిష్యంతీం విద్ధీత్యర్థః । *గచ్ఛ తాత యథాసుఖం సుఖమనతిక్రమ్యాగచ్ఛ । తవన కశ్చిత్క్లేశో భవిష్యతి । అతో గచ్ఛేతిభావః॥ ౪

నను రామానువర్తనం హితమక్లేశకరంచాస్తు । తథాపి పితరం దశరథం మాతరం త్వాం జన్మభువమయోధ్యాం విసృజ్య కథ మహా మరణ్యాం గచ్ఛేయం । కథంవా హితైషిణీత్వ మీదృశేకార్యే మాన్నియోజయసీతి లక్ష్మణస్యాశంకా మ్మనసి నిధాయోత్తరమాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది రామంవిద్ధి । దశరథంవిద్ధీతి యోజనా । రామస్తావత్పరిజనశూన్యః । ఇయన్తం కాలం సుఖసంవర్ధితతయా సర్వేష్వపి స్నానపానాదివ్యాపారేషు పరిజనసాపేక్షశ్చ । దశరథస్తు బహుతరపరిజనవాన్ । అనయోర్మధ్యే ఽనుపేక్షణీయః క ఇతి త్వమేవ పర్యాలోచయేత్యర్థః । ఏవం మాం విద్ధి జనకాత్మజామితి । మాంవిద్ధి । జనకాత్మజాంవిద్ధి । అహన్తావద్దాస్యాదిసహితా । సీతాతు రాజపుత్రీ దాస్యాదిరహితాచ। అత అవయోః కాఽనుపేక్షణీయేతి పర్యాలోచయేత్యర్థః। అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధి । అయోధ్యా స్రక్చందనాదిభోగసాధనం । అటవీతు కృచ్ఛ్రగతయో స్సీతారామయో శ్శుశ్రూషయా ధర్మసాధనం । అనయోః కిం జ్యాయ ఇతి త్వమేవ పర్యాలోచయేత్యర్థః । త్వన్మాతుర్మమ కైకేయ్యా ఇవాపకీర్తిః దుఃఖం యథానస్యాత్ । త్వయా సత్పుత్రేణ జనసమాజే యథాహం సుఖం ప్రాప్నుయాం। తథా సీతారామౌ శుశ్రూషమాణ స్సన్గచ్ఛేత్యర్థః॥ ౫

నను స్నేహస్తావద్దుస్త్యజో బలవాన్ తత్కథమివశక్నోమి యుష్మాన్విహాయ గన్తుమితి మీమాంసమానం ప్రత్యాహ । * రామం దశరథం విద్ధీత్యాది । రామంవిద్ధి । దశరథం

విద్ధీతి యోజనా । రామస్యగుణాన్ పర్యాలోచయ । దశరథ వృత్తంచ పర్యాలోచయేత్యర్థః । రామః ఖలు బహూని వర్షసహస్రాణ్యాన పత్యతయా దూయమానేన దశరథేన మహతా ప్రయత్నేనోత్పాదితః । అస్పృష్టదోషగంధః । సకలకల్యాణగుణభాజనం । పితరినిరతిశయభక్తిమాన్ సర్వభూత హితశ్చ । దశరథస్తు స్త్రీపరతంత్రస్సం స్తచ్ఛందానువృత్తయే ప్రియతమ మీదృశమపి పుత్రం రామం రాజ్యాద్వివాసిత వాన్ । యఏవంవిధమపి పుత్రం వివాసితవాన్ । సకథమన్యైవంవిధ మన్యన్న వివాసయేత్ । అతో౽స్మిన్నత్యంతానుచిత స్స్నేహః । గుణాభిరామే రామఏవతు స్నేహస్సముచిత ఇతి భావః । మాంవిద్ధి జనకాత్మజాం । మాంవిద్ధి । జనకాత్మజాం, విద్ధీత్యన్వయః । మత్స్వభావం సీతాస్వభావంచ పర్యాలోచయేత్యర్థః । అహంహి ఔరసం ప్రియతమంచ త్వాం గచ్ఛ గచ్ఛేత్యయోధ్యాతో నిస్సారయామి । సీతాతు మాతేవ భర్తారమనునీయత్వా మాగచ్ఛాగచ్ఛేత్యా మంత్రయతి । అత ఆవయోః కస్యాం స్నేహ స్సముచితఇతి పర్యాలోచయేతిభావః । అయోధ్యాయాం జన్మభూమిరితి స్నేహో ప్యనుచిత ఇత్యాహ । * <u>అయోధ్యామటవీంవిద్ధీతి</u> । అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధీత్యన్వయః । అయోధ్యాహి రామస్య జన్మభూమిరపి ప్రతిగృహం భైక్షచర్యయా వాస్వస్మిన్నుషితు మల్పమప్యవకాశన్న దత్తవతీ । అటవీతు ।,, తే తం సోమమివోద్యంతం దృష్ట్వావై ధర్మచారిణః । మంగళాని ప్రయుంజానాః ప్రత్యగృహ్ణన్దృఢవ్రతాః॥ మూలంపుష్పం ఫలంవన్య మాశ్రమం

చ మహాత్మనః । నివేదయిత్వాధర్మజ్ఞాః” ఇత్యుక్తరీత్యావనం ప్రవిష్టమాత్రస్య రామస్య ప్రత్యుద్గమనపూర్వకం మంగళా శాసనపరా సత్కారపరాచ వర్తిష్యత ఇతి త్వమేవ జ్ఞాస్యసి । అత అనయోః కతరాజ్యాయసీతి త్వమేవ పరామృశేతి భావః । ఏవం రామదశరథయో రావయో రటవ్యయోధ్యాయోశ్చ తారతమ్యం పర్యాలోచ్య యథా తవసుఖంస్యాత్తథా గచ్ఛేత్యాహ । * <u>గచ్ఛతాతయథాసుఖమితి</u> । గుణకృతః ఖలు సర్వత్ర స్నేహః । అతః కేవలజన్మభూమితయా మాతాపితరావి త్యావయోర యోధ్యాయాంచ స్నేహం విసృజ్య గుణాభిరామే రామే పితృస్నేహం సీతాయాం మాతృస్నేహ మటవ్యామావాస స్నేహంచ నిధాయ సీతారామా వనుసృత్యాటవీమేవ గచ్ఛేతిభావః॥ ౬

నను దశరథో యథా తథావాస్తు । త్వమపి యథా తథావాస్యాః । తథాపి “శ్రు” మాతృదేవోభవ । పితృదేవోభవ ఇతి శాస్త్రవశ్యేన మయా యువయో శ్శుశ్రూషాపరేణ భవితవ్యం । నతు సీతారామయోః । జ్యేష్ఠభ్రాతా పితృసమ ఇతి శాస్త్రేణ జ్యేష్ఠభ్రాతరి పితరీవ వర్తితవ్య మిత్యుపదేశే వ్యతిదిశ్యమాన ధర్మాధారాదుపదిశ్యమాన ధర్మాధారస్యోత్కృష్టతాయా స్సర్వసంమతతయా పితరం పరిత్యజ్య జ్యేష్ఠానువర్తన మనుచితమేవేత్యాశంక్యమానం ప్రతి దశరథస్య సత్త్వాయాం ఖలు రామానువర్తన ముచిత మనుచితం వేతి శంకావసరః । ఇతఃపరం దశరథస్య సత్త్వైవ నభవిష్య తీత్యాహ । * <u>రామం దశరథం విద్ధీత్యాది॥</u> దశరథం రామం విద్ధీతి

యోజనా । దశరథం తవ పితరం । రామం, రామాధీన స
త్తాకంవిద్ధి,, యదధీనా యస్యసత్తాతత్తదిత్యే ఫణ్యాత ఇతిన్యా
యేనాత్ర సామానాధికరణ్య నిర్దేశః । రామేనిర్గతే తదధీనస
త్తాకస్య దశరథస్య సత్తైవనభవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః । రామే
వనంగతే సతి పుత్రశోకాతో దశరథోఽనుపదమేవా
త్ర్యాంతజీవితో భవిష్యతీతిభావః ॥ ఉక్తందశరథేన స్వయ
మేవ॥ "తిష్ఠేల్లోకో వినాసూర్యం సస్యం వాసలిలంవినా ।
నతురామం వినాదేహే తిష్ఠేత్తుమమజీవితం। ఇతి॥* మాంజన
కాత్మజాంవిద్ధి । జనకస్యపితురాత్మజాం పిత్రునశవర్తినీం విద్ధీ
త్యర్థః । దివంగతే దశరథే కైకేయ్యావివాసితాహం పిత్రు
గృహవర్తినీ భవిష్యామీతిభావః। * అయోధ్యామటవీంవిద్ధి
రామేవనంగతె దశరథేచ దివంగతె అయోధ్యానగరీ అట
వీవశూన్యా భవిష్యతీతి విద్ధీత్యర్థః । అతః పితుర్దశరథస్య ప్ర
త్యాసన్నమరణత్వాత్ ॥ గచ్ఛతాతయథాసుఖం । జ్యేష్ఠభ్రా
తరం రామమనువర్తమాన స్సన్గచ్ఛేత్యర్థః॥ ౭ ॥

ననుదశరథో యావత్ప్రాణాన్ధారయిష్యతి । తావత్తచ్ఛి
శ్రూషాకార్యా।విశేషతశ్చేద్వృశదశాయామనుపేక్షణీయఃపి తే
త్యాశంకమానంప్రత్యాహ*రామందశరథంవిద్ధీత్యాది॥ రామం
విద్ధి। దశరథంవిద్ధీతియోజనా ।రామయాథాత్మ్యంవిద్ధి । దశరథ
యాథాత్మ్యం విద్ధీత్యర్థః । రామోహినిరుపాధికః పితా । దశ
రథస్తుసోపాధికః పితేతి విద్ధీతిభావః। * మాంవిద్ధిజనకాత్మజాం
మమ యాథాత్మ్యం సీతాయా యాథాత్మ్యంచ విద్ధీత్య

ర్థః సీతానిరుపాధికమాతా । అహన్తు సోపాధికమాతేతి జానీహీతిభావః । * అయోధ్యాంవిద్ధి । అటవీంవిద్ధి । అయోధ్యాసోపాధిక పితృరుచిపరిగృహీతా । దృష్టఫలసాధనంచ । అటవీతునిరుపాధిక పితృరుచిపరిగృహీతాఽ దృష్టఫలసాధనం చేతి విశేషం జానీహీతిభావః ॥ సోపాధిక నిరుపాధికయో ర్ని రుపాధికస్యైవగ్రాహ్యతయా సోపాధిక పితరం దశరథం పరిత్యజ్య నిరుపాధిక పితరం రామ మనువర్తస్వేత్యాహ । * గచ్ఛతాతయథాసుఖమితి॥ ౮॥

ననురామో నిరుపాధికః పితా । దశరథస్తు సోపాధికః పితేతి । సీతా నిరుపాధికమాతాత్వంతు సోపాధికమాతేతిచకథం మిదమిత్యా శంకాయామాహ । * రామందశరథం విద్ధీత్యాది । దశరథంరామం విద్ధీత్యన్వయః । దశరథమితిపుంసాం సర్వేషాముపలక్షణం । దశరథప్రభృతి న్పున్నామ్న స్సర్వాన్రామంవిద్ధి । రామవిభూతిభూతా న్విద్ధీత్యర్థః । "దేవతిర్యఙ్మనుష్యేషు పున్నామా భగవాన్హరిరితి స్మరణాత్ । అయం రామఏవ సర్వేషాం పుంసాం నిరుపాధికస్వామీతి జానీహీతి భావః । * మాంవిద్ధి జనకాత్మజామితి । మామితిస్త్రీణాం సర్వాసాముపలక్షణం । మత్ప్రభృతీస్సర్వాస్త్రియస్సీతా విభూతిభూతా విద్ధీత్యర్థః । "స్త్రీనామ్నీలక్ష్మీర్మైత్రేయేతి స్మరణాత్సైతైవ సర్వాసాం స్త్రీణాం నిరుపాధికస్వామినీతి జానీహీతి భావః । స్వామీహిరక్ష్యవస్తునోరక్షకః । సర్వంచవస్తు రామస్యైవస్వభూతం । అతస్సఏవ సర్వస్య వస్తునోరక్షక ఇతి స

ఏవపితా । పాతిరక్షతీతిహి పితృపదనిరుక్తిరిత్యాశయః ॥ శ్రు
తిశ్చ । మాతాపితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారా
యణ ఇతి । స్మర్యతేచ । దేవదేవో హరిః పితేతి॥ ఏవంసీతాఽ
పి సర్వస్యవస్తునో నిరుపాధికస్వామినీతి సైవరక్షికా॥ అతస్సై
వ మాతేత్యభిప్రాయః । స్మర్యతేచ । త్వం మాతా సర్వలో
కానామితి - యతఏవం తతః, అయోధ్యామటవీం విద్ధి । నిరు
పాధికస్వామినో స్తయోరభిమతామటవీమేవ, అయోధ్యాం
తద్వదుపాదేయాంవిద్ధి । తయోరనభిమతా మయోధ్యామ
వీం తద్వద్దూరతః పరిహరణీయాం విద్ధీత్యర్థః అతః * గచ్ఛ
తాత యథాసుఖం । ఉపాదేయానుపాదేయా వేవం వివిచ్యాయ
దుపాదానే నిరతిశయసుఖం స్యాత్తదుపాదత్స్వేత్యర్థః॥ ౯॥

ననూపాహృత శ్రుతిస్మృతిషు లక్ష్మీనారాయణయోరే
వ నిరుపాధిక పితృత్వం ప్రతీయతే । నతు సీతారామయో
స్తత్కథముచ్యతే రామో నిరుపాధికః పితేతి సీతాచ నిరుపా
ధికమాతేతి చేత్యాశంకాయామవతారరహస్యముద్ఘాటయతి।
* రామం దశరథం విద్ధీత్యాది - రామం దశరథంవిద్ధి । రా
మోఽయం కశ్చిత్క్షత్రియకుమార ఇతి మాజ్ఞాసీః । అపితు
తం దశరథం విద్ధి । దశః పక్షీ,, దశః పక్షీ విహంగమ ఇతి
నైఘంటుకోక్తేః । సరథోయస్యతం గరుడవాహనం సాక్షాజ్జ
గదీశ్వరం విష్ణుం విద్ధీత్యర్థః । విష్ణురేవరామాత్మనాఽవతీర్ణ
ఇతి జానీహీతిభావః । * జనకాత్మజాం, సీతాం, మాంవిద్ధి,
లక్ష్మీంవిద్ధి। సీతాపియాకాచిద్రాజపుత్రీతి నమన్యథాః। అపితు

తాం లక్ష్మీంవిద్ధి । లక్ష్మీరేవసీతాత్మనాఽవతీర్ణేతి జానీహీతిభావః । నన్వేకర్మవశ్యౌ లక్ష్మీనారాయణౌ । కిమర్థమస్యాం కర్మభూమావవతీర్ణౌ । నచతయోర్జన్మపరిగ్రహే కించిత్ప్రయోజనమ్ పశ్యామీత్యత్రాహ । ॥ అయోధ్యామటవీంవిద్ధీతి॥ అయోధ్యాం పితామహాదాత్త వరతయా దేవాదిభిరవధ్యేన నిఖిల లోక కంటకేన రావణేనాధిష్ఠిత తయాపరైర్యోద్ధుమశక్యాం లంకామిత్యర్థః । అటవీమితి చికీర్షితామితి శేషః । విద్ధి । "నహిదేవైరుదీర్ణస్య రావణస్యవధార్థిభిః । అర్థితో మానుషేలోకే జజ్ఞేవిష్ణుస్సనాతనః॥ ఇత్యుక్తరీత్యా నిఖిలలోక కంటకస్య, అనన్యవధ్యస్య రావణస్య సమూలఘాతార్థమేవ విష్ణుశ్శ్రియాసహైవమవతీర్ణ ఇతిజానీహీతిభావః । గచ్ఛతాతయథాసుఖం। అతోఽవతారప్రయోజన సిద్ధయేఽయోధ్యాం విహాయగచ్ఛ । తన్మిథునేన సహగమనాసన శయనాదిషు శోభాతిశయ మనుభవన్ యథాసుఖంస్యాత్ । సర్వదేశ సర్వకాల సర్వావస్థోచిత సర్వవిధ తథావిధ దివ్యదంపతీ కైంకర్య రసాస్వాదస్తునైకస్యైవసిధ్యేత్ । తథా। అతస్సతత మనువర్తస్వేత్యర్థః॥ ౧౦॥

కవితార్కికసింహాయ కళ్యాణగుణశాలినే శ్రీమతే వేంకటేశాయ వేదాన్తగురవే నమః.